

Vaardigheden voor het voeren gerichte gesprekken

Op basisscholen worden elke dag gesprekken gevoerd met leerlingen, ook met leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid. Het voeren van die gesprekken kan worden gezien als basis voor (bijna) alles wat we willen bereiken als het gaat om de ontwikkeling van leerlingen. We spreken daarom ook wel van ‘op ontwikkeling gerichte gesprekken’. Juist in deze gesprekken kunnen leraren het ervaren van autonomie bij leerlingen stimuleren. Daarvoor moet de leraar beschikken over gespreksvaardigheden die dit stimuleren.

door Nynke Postuma en Sandra Swinkels

Alle leerlingen hebben behoefte aan autonomie, competentie en relatie. Vervulling van deze drie psychologische basisbehoeften draagt bij aan de motivatie, het welbevinden en de prestaties van leerlingen. Dit geldt ook voor leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid. Vanuit de praktijk en theorie wordt gesuggereerd dat de behoefte aan autonomie voor deze leerlingen nog groter is dan voor hun klasgenoten in de reguliere klas. Het is dan ook belangrijk om ervoor te zorgen dat leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid autonomie ervaren. Autonomiegevoel kan bijvoorbeeld worden bevorderd doordat leerlingen zelf keuzes kunnen maken en zelf hun leerproces kunnen sturen. Om als leraar te werken aan het vergroten van de ervaren autonomie door leerlingen is het belangrijk om een leeromgeving te creëren waarin leerlingen eigen doelen leren stellen en leren reflecteren, nadenken en praten over leren. Dit zorgt voor een actieve leerhouding van de leerling. Goed gevoerde op ontwikkeling gerichte gesprekken dragen bij aan het vergroten en ervaren van autonomie. Middels onderzoek binnen de werkplaats POINT040¹ wilden we erachter komen welke autonomie-ondersteunende leerkrachtkenmerken belangrijk zijn in én welke (leerkracht)kenmerken worden gebruikt door leraren bij de op ontwikkeling gerichte gesprekken met leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid.

¹ POINT040 is een onderwijsonderzoekswerkplaats waar leraren, lerarenopleiders en onderzoekers samen praktijkonderzoek en praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek doen. Kijk voor meer informatie op www.point040.nl.

Literatuurstudie

Ons praktijkonderzoek begon met een literatuurstudie naar welke autonomie-ondersteunende kenmerken belangrijk zijn in het voeren van op ontwikkeling gerichte gesprekken met leerlingen, in het bijzonder in gesprekken met leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid. Vanuit deze literatuurstudie kwam naar voren dat drie autonomie-ondersteunende kenmerken stimulerend zijn bij het voeren van deze gesprekken: pedagogische sensitiviteit, vraaggestuurd leren en effectieve feedback. We gaan op elk van deze drie ondersteunende kenmerken in.

Pedagogische sensitiviteit

Uit onderzoek is naar voren gekomen dat de combinatie van opbrengstgerichtheid en pedagogische sensitiviteit van de leraar essentieel is voor het goed tot ontwikkeling laten komen van leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid. Pedagogische sensitiviteit gaat over het ‘aanvoelen’ van wat leerlingen nodig hebben en ‘aanvoelen’ wat er speelt. Een onderdeel van pedagogische sensitiviteit is rekening houden met het (empathisch) perspectief van de leerling. De leraar zal dan proberen het standpunt van de leerling in te nemen. Een leraar die specifiek de mening van leerlingen peilt en deze mening ook probeert mee te nemen in het eigen handelen, zorgt ervoor dat leerlingen zich beter begrepen voelen. Verder zal een pedagogisch sensitieve leraar meer luisteren dan zelf praten. Ook het openstaan voor de gedachten, gevoelens en acties van leerlingen past hierbij. Ten slotte is het essentieel dat een leraar zijn leerlingen onvoorwaardelijk aanmoedigt op het gebied

van op ontwikkeling

van leertaken en hen stimuleert in het nemen van initiatief. Leraren die openstaan voor bovenstaande facetten – en zich dus pedagogisch sensitief opstellen –, zullen de motivatie van leerlingen (h)erkennen en meer waarderen. Doordat pedagogisch sensitieve leraren écht en met een open houding naar de leerlingen kijken en luisteren en leerlingen een eigen mening laten hebben (zonder oordeel), wordt de ervaring van autonomie bij de leerlingen versterkt. Handelt een leraar vanuit eigen perspectief, eigen waarden of biedt hij een taak aan die als oninteressant wordt ervaren, dan kan hij enkel rekenen op begrip van leerlingen als hij uitlegt waarom hij handelt zoals hij handelt.

Vraaggestuurd leren

Vraaggestuurd leren sluit aan bij de natuurlijke nieuwsgierigheid van leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid. Vraaggestuurd leren houdt in dat de leraar de leerlingen aanmoedigt om zelf vragen te stellen. Hierdoor ontdekken leerlingen wat ze al wel weten en wat ze nog niet weten. Wanneer ze vervolgens op zoek gaan naar het antwoord op hun vraag, wordt dat antwoord geïntegreerd in de kennis die ze al bezitten. Vraaggestuurd leren wordt pas effectief wanneer leerlingen de ruimte krijgen om met leervragen te komen, er aandacht wordt besteed aan het goed en duidelijk formuleren van leervragen, leervragen van andere leerlingen ook aandacht krijgen en tot slot wanneer het leerproces wordt verduidelijkt door het visueel te maken. Vraaggestuurd leren helpt leerlingen om verantwoordelijkheid te dragen voor hun eigen leerproces. Dit leidt tot versterking van het gevoel van autonomie en competentie. Daarnaast bevordert deze onderwijsmethode het onderzoekend vermogen van een leerling. Ook de ontwikkeling van metacognitieve vaardigheden van leerlingen zoals plannen opstellen en uitvoeren, hulp vragen, evalueren en reflecteren, wordt door vraaggestuurd leren gestimuleerd. Belangrijk is dat de leraar de leerlingen goed begeleidt bij vraaggestuurd leren en ervoor zorgt dat de vragen voldoende duidelijk zijn en van de leerling blijven. Dit is belangrijk om de ervaren autonomie van leerlingen te behouden.

Effectieve feedback

Goede feedback is voor elke leerling belangrijk, ook voor (hoog)begaafde leerlingen. Volgens Hattie en Timperley zijn er vier niveaus van feedback:

- [1] Feedback op de taakuitvoering: deze feedback richt zich op het beoordelen van de kwaliteit, nauwkeurigheid, effectiviteit en efficiëntie van de taak zelf.
- [2] Feedback op het proces: richt zich op het evalueren en verbeteren van de strategieën, methoden en stappen die een leerling heeft gebruikt om een bepaalde taak uit te voeren of een doel te bereiken.
- [3] Feedback op de persoon: richt zich op de kenmerken, eigenschappen of gedragingen van een leerling in plaats van op de specifieke taken of prestaties die hij heeft uitgevoerd. Deze feedback blijkt niet effectief, het maakt de leerling juist meer afhankelijk van de leerkracht.
- [4] Feedback op zelfregulerend leren: richt zich op het ondersteunen en verbeteren van hoe leerlingen de taak aanpakken, evalueren en zichzelf bijsturen. Deze feedback helpt leerlingen om hun zelfvertrouwen en controle in het leerproces te vergroten. Met name deze laatste vorm van feedback draagt dan ook bij aan de mate van ervaren autonomie.

Van der Schaaf en Wessels onderscheiden daarnaast ook drie soorten feedback: correctieve feedback, uitleg gevende feedback en ondersteunende feedback. Daarvan draagt ondersteunende feedback het meest bij aan de ervaren autonomie van leerlingen. Hierbij worden leerlingen namelijk ondersteund in het bereiken van hun doelen door het geven van suggesties en het creëren van bewustwording van de ontwikkelingen van leerlingen.

Praktijkonderzoek

Op basis van onze literatuurstudie hebben we screeningslijsten opgesteld. Deze screeningslijsten bevatten de belangrijkste kenmerken van pedagogische sensitiviteit, vraaggestuurd leren en effectieve feedback. Om inzicht te krijgen in welke autonomie-ondersteunende vaardigheden leraren toepassen tijdens de op ontwikkeling gerichte gesprekken die ze met leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid voeren, hebben we leraren gevraagd om een van die gesprekken op te nemen, inclusief beeld en geluid. Twintig leraren van groep 5 tot en met 8 hebben deelgenomen aan het onderzoek. Vervolgens hebben we de opnames geanalyseerd aan de hand van de opge-

stelde screeningslijsten. Zo keken we bijvoorbeeld of de leraar een luisterende houding aannam, suggesties gaf om een doel te bereiken en het leerproces visualiseerde met de leerling.

Onze bevindingen

Uit onze observaties van de opnames kwam naar voren dat alle twintig leraren autonomie-ondersteunende vaardigheden gebruikten bij het voeren van de op ontwikkeling gerichte gesprekken met leerlingen met kenmerken van (hoog) begaafdheid. De mate waarin zij dit deden was verschillend. Met betrekking tot pedagogische sensitiviteit zetten leraren vooral in op het geven van ruimte aan de leerlingen: stiltes laten vallen en meer luisteren dan praten. Ook werd er veel ingezet op aspecten van het geven van effectieve feedback. Geen enkele leraar gaf feedback op de leerresultaten in deze op ontwikkeling gerichte

gesprekken. Tot slot kwamen aspecten van vraaggestuurd leren weinig terug in de gesprekken. Mogelijk ligt de oorzaak hiervan in de aard van de gesprekken, namelijk gericht op persoonlijke groei en niet op kennisuitbreiding. De tabel laat voorbeelden zien van uitspraken van de leraar in de op ontwikkeling gerichte gesprekken met leerlingen met kenmerken van (hoog) begaafdheid en het daaraan gekoppelde autonomie-ondersteunende kenmerk van de uitspraak.

We kunnen concluderen dat leraren al (onbewust) redelijk goed inzetten op autonomie-ondersteunende vaardigheden van leerlingen met kenmerken van (hoog) begaafdheid in op ontwikkeling gerichte gesprekken. Om dit meer te stimuleren en om meer bewustzijn hierbij te creëren, hebben we ons onderzoek ook vertaald in een concreet product voor de praktijk.

Voorbeelden vanuit de gesprekken

Opmerking/vraag van de leraar	Autonomie-ondersteunend kenmerk
Pedagogische sensitiviteit	
Voel je vrij om hulp te vragen! Wanneer is een geschikt moment?	Moedigt onvoorwaardelijk aan op initiatief.
Ik hoor jou zeggen: 'Om mezelf uit te dagen werk ik aan dit project van Engels.' Voelde het ook daadwerkelijk als een uitdaging? Wat maakt dat het voelde als een uitdaging?	Neemt empathisch perspectief in van de leerling; staat open voor gedachten, acties en gevoelens van de leerling.
Ik denk dat jij meer nodig hebt dan het werk dat je nu al hebt. Niet extra, maar ander werk.	Moedigt onvoorwaardelijk aan op leertaak en motivatie.
Effectieve feedback	
Je hebt weinig hulp gevraagd. Kun je vertellen waarom?	De leraar geeft informatie en aanwijzingen over het proces.
Wat vond je van de feedback die ik heb gegeven? Begrijp je het? Leg eens uit.	Geeft ondersteunende feedback; geeft inzicht in wat goed gaat/wat verbeterd kan worden en checkt of de feedback begrepen is.
Welke hulp heb je nodig om met het werkpakket aan de slag te gaan? We spreken af dat we spelling en automatiseren zeker aan bod laten komen, want daar mag je inderdaad nog in groeien.	Onderneemt interventies om de leerling te laten nadenken over het eigen leerproces.
Vraaggestuurd leren	
Ik verwacht inhoudelijk een hoger niveau van jouw werkstuk over de Tweede Wereldoorlog. Welke leervragen vind je nog interessant om te beantwoorden?	Geeft ruimte om de leerling zelf vragen te laten stellen.
Hoe ga je die antwoorden vinden? Wat of wie heb je daarvoor nodig?	Geeft ruimte om de leerling zelf op zoek te laten gaan naar antwoorden op die vragen.
Leraar toont de grafiek van het didactisch leerproces en tekent de leerkuil om dit te bespreken.	Visualiseert het leerproces.

Afbeelding 1. Gesprekswijzer

Pedagogische sensitiviteit

- Ik neem empathisch perspectief in van de leerling
- Ik handel vanuit eigen perspectief
- Ik maak gebruik van autonomie ondersteunende taal
- Ik moedig onvoorwaardelijk aan
- Ik geef de leerling ruimte

Vraaggestuurd leren

- Ik geef ruimte om de leerling zelf vragen te laten stellen
- Ik geef ruimte om de leerling zelf op zoek te laten gaan naar antwoorden op de vragen
- Ik visualiseer het leerproces vooruit de leerling

Effectieve feedback

- Ik geef informatie en aanwijzingen over het proces
- Ik geef feedback op zelfregulerend leren
- Ik onderneem interventies om de leerling te laten nadenken over het eigen leerproces
- Ik onderneem interventie(s) om de leerling het verband te laten zien tussen inzet en resultaat
- Ik geef ondersteunende feedback

Opmerkingen

Nynke Postuma & Sandra Swinkels, mei 2022

Afbeelding 2.2. Screeningslijst

Effectieve feedback

Opmerkingen

De leraar geeft informatie en aanwijzingen over het proces

- gericht op aanpak
- gericht op strategie
- gericht op vragen stellen
- ziet in hoe en waarom de leerling de opdracht wel of niet begrijpt
- draagt alternatieve oplossingen aan
- ziet hoe een leerling tot een antwoord komt

De leraar geeft feedback op zelfregulerend leren

- op hoe de leerling de taak aanpakt
- op hoe de leerling bijhoudt
- op hoe de leerling evalueert

De leraar onderneemt interventies om de leerling te laten nadenken over het eigen leerproces

- niet goed ging en nog proberen
- welke fouten werden gemaakt en welke oorzaken die hebben

De leraar onderneemt interventie(s) en laat leerling verband zien tussen inzet en resultaat

- door uitlog te geven
- door voorstellen te geven
- door vragen te stellen

De leraar geeft ondersteunende feedback

- geeft suggesties om een gesteld doel te bereiken
- geeft inzicht in wat goed gaat/wat verbeterd kan worden
- checkt of de feedback begrepen is

Nynke Postuma & Sandra Swinkels, mei 2022

Afbeelding 2.1. Screeningslijst

Pedagogische sensitiviteit

Opmerkingen

De leraar neemt empathisch perspectief in van de leerling

- neemt het standpunt van de leerling in
- geeft de mening van de leerling
- neemt de mening van de leerling mee in het handelen
- neemt een luisterende houding aan
- staat open voor gedachten, acties en gevoelens van de leerling

De leraar handelt vanuit eigen perspectief

- legt uit waarom hij handelt zoals hij handelt
- geeft uitleg op het niveau van de leerling

De leraar maakt gebruik van autonomie ondersteunende taal

- aansmoedigende taal
- geeft tips om verder te komen

De leraar moedigt onvoorwaardelijk aan

- op kennis
- op initiatief
- op motivatie

De leraar geeft de leerling ruimte door

- advies te laten vallen om na te denken
- meer te laten zien dan zelf te presenteren (subtiele vragen en klinkers)

Nynke Postuma & Sandra Swinkels, mei 2022

Afbeelding 2.3. Screeningslijst

Vraaggestuurd leren

Opmerkingen

De leraar geeft ruimte om de leerling zelf vragen te laten stellen

- geeft ruimte om de leerling zelf op zoek te laten gaan naar antwoorden op de vragen
- visualiseert het leerproces vooruit de leerling
- door te lakenen (berg, weg, ...) en door stappen aan te geven (stapjes, ...)

Check!

Nynke Postuma & Sandra Swinkels, mei 2022

Vertaling naar de praktijk

Naar aanleiding van onze literatuurstudie en ons onderzoek hebben we een screeningslijst en gesprekswijzer ontwikkeld die vaardigheden bevatten om goede gesprekken te voeren. De gesprekswijzer is een compacte ruggensteun voor het voeren van op ontwikkeling gerichte gesprekken. Het helpt leraren om bewust in te zetten op pedagogische sensitiviteit, vraaggestuurd leren en effectieve feedback. Met de screeningslijst kunnen leraren hun eigen gespreksvaardigheden in beeld brengen en van daaruit persoonlijke ontwikkelpunten kiezen. Het idee is dat de screeningslijst jaarlijks wordt ingevuld door de leraar, zodat de ontwikkeling van de leraar op dit gebied zichtbaar wordt. Hierdoor ontstaat een duurzame ontwikkelingscyclus.

In ons onderzoek hebben we ons gericht op leerlingen met kenmerken van (hoog)begaafdheid. De literatuur laat zien dat de beschreven aspecten in gesprekken van belang zijn voor alle leerlingen. De gesprekswijzer en screeningslijst zijn daarom helpend voor op ontwikkeling gerichte gesprekken met alle leerlingen. Elke leerling heeft tenslotte behoefte aan autonomie. Voel je dus vrij om de door ons ontwikkelde gesprekswijzer en screeningslijst te gaan gebruiken! ●

De bronnenlijst is terug te vinden via www.248media.nl.

Over de auteurs

Nynke Postuma

Sandra Swinkels

Nynke Postuma en Sandra Swinkels zijn beide werkzaam bij Plato (Platform Openbaar Onderwijs, met veertien scholen in regio Zuidoost-Brabant). Binnen Plato werken experts op het gebied van hoogbegaafdheid samen in de Excellentiebrigade. Nynke en Sandra zijn hier onderdeel van. De Brigade bestaat uit gespecialiseerde leraren (Brigadiers) die teams ondersteunen bij ontwikkelingen op het gebied van (hoog)begaafdheid. Zij verzorgen onderwijs aan de leerlingen die de Plato-classes bezoeken. Daarnaast ondersteunen en adviseren ze op scholen, verzorgen teamscholing, coachen on the job en participeren in regionale en provinciale netwerken. Van 2020 tot 2023 hebben Nynke en Sandra deelgenomen aan de onderwijsonderzoekswerkplaats POINT040.